

СТРУКТУРНИ ИЗТОЧНИЦИ И ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ИНФЛАЦИЯТА В БЪЛГАРИЯ (1992-2010)

Направен е анализ на структурните източници и характеристики на инфлационния процес в България в различни разрези на икономиката и на индекса на потребителските цени (ИПЦ). Изследвано е поведението на работната заплата, на средната производителност на труда, както и на съществуващите помежду им зависимости по икономически сектори, икономически дейности и някои техни групировки. Интерпретирана е динамиката на тези показатели в секторите на търгуемите и нетъргуемите стоки, и са проследени измененията в относителните цени на нетъргуемите стоки. Коментирани са промените в относителните цени на стоките с конкурентни и администрирани цени, и на агрегираните групи стоки и услуги в структурата на ИПЦ. Очертана е връзката на анализирания показател и наблюдаваните между тях съответствия с динамиката на общото ценово равнище. Оценена е емпиричната валидност в български условия на базисни допускания и заключения на някои от фундаменталните структурни модели на инфлация.
JEL: E31; E24; F4; J31

1. Въведение

Структурната хипотеза за инфлацията обвързва общата ценова динамика с промените в относителните цени на стоките и услугите в националната икономика. Тя се развива като алтернатива на паричната, вкл. на парично-фискалната теория, според която инфлацията се определя като парично явление, детерминирано от по-високия ръст на паричното предлагане спрямо паричното търсене. Самото нарастване на паричната маса е първоизточник или механизъм за пренасяне на инфлационни ефекти, предизвикани от действието други причинители. Дефинирането на инфлацията като парично явление се основава на множество допускания, едно от които се отнася до гъвкавостта на цените. Това допускане на паричната теория влиза в явно противоречие с реалната структура на икономиката, в която се обособяват сектори, характеризиращи се с различни принципи на ценообразуване.

¹ Стела Ралева е гл.асистент, д-р по икономика в катедра "Икономикс" на УНСС, тел. 8195402, e-mail: stelar1@yahoo.com.

Според признака начин на ценообразуване секторите се подразделят на *конкурентен* и *администриран* и се отличават съответно с пазарно и администрирано ценообразуване, като цените във втория от тях се получават като сума от средни разходи за труд и надбавка (Gordon, 1981, p. 493-530; Gordon, 1990, p. 1115-1171.). При съобразяване с този начин на структуриране на икономиката се формират теоретични модели, според които при евентуална поява на натиск за понижаване на *относителните цени* в администрирания сектор уравнишаването на пазарите може да се постигне единствено чрез увеличаване на общото ценово равнище. Така в структурен смисъл инфлацията се представя като следствие от въздействието на всички възможни източници, които предизвикват намаляване на реалната стойност на стоките с непазарни цени и услугите.

Друго своеобразие на двата сектора е свързано с допусканията за нарастване на средната производителност на труда в първия и нейната неизменност във втория сектор, което е причина за тяхното категоризиране съответно като *прогресивен* и *консервативен* (Baumol, 1967, p. 415-426). Същевременно се приема, че ръстът на работната заплата в двата сектора е идентичен и равен на увеличението на средната производителност на труда в прогресивния сектор, което при ценообразуване на база средни разходи за труд гарантира постоянство на цените в него. Паралелно с това цените в консервативния сектор се покачват с темп, равен на темпа на прираст на работната заплата, което причинява пропорционално повишаване на общото равнище на цените.

В една от възможните експликации на структурен модел от *Д. Хаймън* и *А. Лейджонхувуд* като същински структурен фактор на инфлацията се представят претеглените според приноса им в общия ценови индекс промени в *относителните цени* на стоките от конкурентния сектор и на суровините и услугите в администрирания сектор. Наред с този фактор в модела се включват още лаговият инфлационен темп, който при висока инфлация е свързан със системата за индексирание на заплатите, и изцяло разходни фактори като измененията в реалната работна заплата и в надбавката в администрирания сектор (Heuman, Leijonhufvud, 1995, p. 32-33).

Акцентирайки върху зависимостите в отворена икономика, *Б. Балаша* и *П. Самуелсън*, както и *скандинавският модел на инфлация* (*Аукруст-ЕФО модела*) предефинират секторите като произвеждащи съответно *търгуеми* и *нетъргуеми* стоки (Balassa, 1964, p. 584-596; Samuelson, 1964, p. 145-154; Aukrust, 1977, p. 107-166; Branson, Mitrman, 1974, p. 17-46). На търгуемия сектор се вменият белезите на прогресивния сектор при предположение за екзогенност на цените, които са равни на световните, докато нетъргуемият сектор се смята за консервативен. В тези модели се приема още, че делът на труда в продукта на нетъргуемия сектор остава постоянен, а работната заплата в двата сектора нараства с един и същи темп поради стремежа към предотвратяване на миграция на труда в посока от нетъргуемия към търгуемия сектор. Именно желанието за предотвратяване на такава миграция намира израз в т. нар. *ефект на Балаша-Самуелсън*, свързан с увеличаване на относителната цена на нетъргуемите стоки спрямо търгуемите. В

скандинавския модел инфлацията в малка отворена икономика с фиксиран валутен курс и пълен стоков арбитраж за търгуемите стоки се задава като съставена от външен компонент, съвпадащ със световния темп на инфлация, и вътрешен компонент, който се влияе положително от дела на сектора на нетъргуемите стоки и от нееднаквите темпове на промяна в производителността на труда в двата сектора. Модифицирайки този модел, А. Линдбек включва предположения за плаващ валутен курс, променливи дялове на труда в продукта на двата сектора и нееднакво покачване на работната заплата в тях, частично ендогенизиране на ръста на производителността на труда в търгуемия сектор, коригирана с очакванията крива на Филипс, и т.н. (Lindbeck, 1979, p. 13-40). Тогава инфлацията се оказва зависима от обезценяването на националната валута, очакваната инфлация, нормата на безработица, разликата между ръста на дела на труда в продукта на търгуемия и нетъргуемия сектор, както и темпа на растеж на съотношението между заплатата в нетъргуемия към тази в търгуемия сектор.

В повечето структурни модели умерената инфлация се определя като резултат от структурни изменения, предизвикани само от страна на производствените разходи. Тази тяхна ограниченост се преодолява от други моделни зависимости, които възприемат динамиката на цените като следствие от структурни диспропорции, зараждащи се *от страна и на предлагането, и на търсенето*. Те са свързани с промяна в относителните цени на различните стоки и производствени фактори, която при низходяща негъвкавост на цените и приспособяваща парична политика провокира инфлационен натиск (Olivera, 1964, p. 321-332). Като следва още по-широк подход, Г. Уилсън възприема инфлацията като резултат от цялостни структурни изменения в икономиката, свързани с увеличаване на относителния дял в брутна добавена стойност на услугите, характеризиращи се с по-ниска производителност на труда в сравнение с индустрията, и понижаване на относителния дял на сектори с по-гъвкави цени като селското стопанство (Wilson, 1982, p. 39-42).

Предвид основните причинители на промените в относителните цени, структурните възгледи за инфлацията могат да се разглеждат като относително обособени или като интегрирани в рамките на една по-обща структурно-разходна хипотеза. Тук се следва първият подход, тъй като *целта е да се направя анализ на същинските структурни източници и характеристики на инфлационния процес в България в различни разрези на икономиката и на ИППЦ*. Затова не се изследват същинските разходни фактори на инфлацията в тяхната цялост, а се проследяват структурите им особености и се маркира отражението на някои от тях върху динамиката на относителните цени. Изборът на този подход има своите *ограничения* поради невъзможността за стриктно разграничаване между структурните и разходните причинители на възходяща ценова динамика. Първата причина за посочената невъзможност се корени в принципа, че някои от разходните фактори на инфлацията проектират своето действие върху нейните структурни източници, което означава, че те са разходни по своя генезис и структурни по начина си на проявление. Втората причина е частично свързана с първата и се състои в това, че проинфлационно въздействие от страна на някои производствените разходи обикновено има в

само в отделни сектори на икономиката, като отражението им върху общата инфлация зависи от теглата на съответните стоки и услуги в общия ценови индекс.

Проблемите за структурните източници и характеристики на инфлационния процес в България придобиват особена *актуалност* с въвеждането на принципите на паричния съвет и произтичащото от това значително ограничаване на паричните фактори. Тя е свързана и с необходимостта от покриване на инфлационния критерий от Маастрихт, което предполага изготвяне на цялостна стратегия, отчитаща структурните причинители на инфлацията и възможните шокове от страна на разходите.

Изборът на показателите за емпиричния анализ е съобразен с използваните в структурните теоретични модели начини за диференциране на секторите в икономиката и с обосноваването в тях базисни променливи. В съответствие с тези критерии и при отчитане на разполагаемата статистическа информация предмет на изследване са: а) съотношенията между прирастите на работната заплата и средната производителност на труда в различните икономически сектори и в някои икономически дейности и техни групировки, вкл. и в секторите на търгуемите и нетъргуемите стоки; б) измененията в относителната цена на нетъргуемите стоки; в) динамиката на относителните цени на стоките с конкурентни и администрирани цени. За да се получи относително цялостна представа за структурните характеристики на инфлацията в страната, е изследвано поведението на цените на агрегираните групи стоки и услуги според структурата на ИПЦ. Направеният подбор на показателите дава възможност да се формулират определени заключения относно емпиричната валидност в български условия на някои от най-важните допускания и заключения на фундаменталните теоретични модели.

2. Динамика на работната заплата и на средната производителност на труда

В развитието на инфлационния процес в България след либерализацията на цените от 1991 г. могат да се разграничат два периода (вж. фиг. 1). *Първият* продължава до средата на 1997 г. и се характеризира с *висока инфлация* и вариращи в широк диапазон двуцифрени и трицифрени годишни темпове. През *втория* период, който започва с въвеждането на принципите на паричен съвет, инфлацията става *умерена*, но продължава да се характеризира с нестабилност. Своеобразната динамика на общото ценово равнище през двата периода е причина и за диференцирано разглеждане на структурната природа и структурните характеристики на двата вида инфлация в рамките на всеки от възприетите структурни разрези.

Фигура 1

Източник: <http://www.nsi.bg>

Емпиричните данни за периода до края на 1996 г. показват, че между темповете на растеж на номиналните работни заплати по икономически сектори и отрасли няма значителни разминавания (вж. табл. 1). По-ускорено покачване е отчетено в секторите на услугите и индустрията, където средните годишни темпове на увеличение на работната заплата възлизат съответно на 69.4 и 67.6% при средно 54% за селското и горското стопанство. По-високите средни стойности в първите два сектора са резултат предимно от пиковите повишения на заплатите в тях през първата и последната година на периода.

Таблица 1а

Темпове на растеж на средната годишна работна заплата в общественния сектор по икономически сектори и отделни отрасли, 1992-1996 г. (%)

	1992 г.		1993 г.		1994 г.		1995 г.		1996 г.	
	НЗ	РЗ	НЗ	РЗ	НЗ	РЗ	НЗ	РЗ	НЗ	РЗ
<i>Икономически сектори</i>										
Селско и горско стопанство	58.9	-12.0	47.4	-10.0	50.8	-32	51.2	14.0	61.5	-61
Индустрия	114.7	19.6	54.2	-5.9	54.3	-31	53.4	15.6	61.5	-61
Услуги	102.2	12.7	60.8	-1.9	51.3	-32	49.0	12.3	83.7	-55
<i>Отрасли</i>										
Селско стопанство	58.2	-13.0	47.0	-10.0	51.3	-32	52.7	15.1	72.0	-58
Промисленост	116.8	20.8	55.1	-5.3	53.9	-31	54.6	16.6	95.0	-53
Търговия	116.9	20.8	57.2	-4.0	54.2	-31	50.6	13.5	139.2	-42
Транспорт	122.4	23.9	63.8	0.0	55.8	-30	46.8	10.4	95.6	-53
Съобщения	105.9	14.7	61.5	-1.4	58.1	-29	38.2	4.2	91.9	-53

Таблица 1b

Темпове на растеж на средната годишна работна заплата в общественния сектор и на средната производителност на труда по икономически сектори и отделни отрасли, 1992-1996 г. (%)

	1992 г.	1993 г.	1994 г.	1995 г.	1996 г.
Средна производителност на труда					
<i>Икономически сектори</i>					
Селско и горско стопанство	-19.0	-45.0	10.7	-0.3	-8.3
Индустрия	8.1	4.4	6.7	-5.8	-8.1
Услуги	-24.0	5.1	-10.3	0.6	-9.8
<i>Отрасли</i>					
Селско стопанство	-15.4	-33.4	4.1	9.8	-10.6
Промисленост	0.7	1.9	11.0	-5.9	-10.2
Търговия	-15.9	-0.5	-3.3	5.6	-21.7
Транспорт	19.8	6.4	7.7	27.8	3.1
Съобщения	4.8	6.8	0.7	3.0	4.9

Източник: НСИ. Статистически справочник, 1994, с. 81, 89; 1996, с. 62-63, 75-76; 1999, с. 49-50, 66-67; НСИ. 1997. Основни макроикономически показатели, с. 23, 41, 45; БНБ. 1996. Годишен отчет, с. 135.

На ниво отрасъл най-значително е нарастването на основния трудов доход в търговията – средно с 84%. За отраслите Транспорт и Съобщения е характерен по-нисък растеж на работните заплати със средни годишни темпове, които са съответно с 6.7 пр.п. и 12.4 пр.п. по-ниски от тези в търговията. Работните заплати в промишлеността се повишават средно със 75%, което е около средното за наблюдаваните отрасли и изпреварва покачването им в селското стопанство с 18.9 пр.п.

Нарастването на номиналните работни заплати проектира в себе си предимно прилагания *механизъм за индексирание на доходите*. За по-голямата част от периода доходите се индексират спрямо лаговата инфлация през предходното тримесечие и това гарантира инерционност на инфлационния процес. Тъй като индексирването става с процент, по-малък от 100, ускоряването на растежа на цените е свързано с намаляване на *реалните работни заплати*. За всички икономически сектори и за избраните отрасли те бележат нарастване през 1995 г., а за индустрията и услугите и през 1992 г., което е условие за съществуването на определен инфлационен натиск. През останалата част от периода реалните работни заплати намаляват и това предполага задържащо въздействие върху повишаването на цените.

По отношение на *средната производителност на труда* с най-високи положителни или най-ниски по абсолютна стойност отрицателни темпове на прираст се отличава индустрията. Най-големи разминавания с останалите два сектора са отчетени през първите три години на периода, през които невисокото, но устойчиво нарастване на производителността в индустрията с годишен темп от средно 6.4% е съпътствано от максималните ѝ спадове в селското и горското стопанство и услугите.

Както се вижда от табл. 1, несъответствията между темповете на покачване на работната заплата по сектори, а също и по години в рамките на всеки от секторите, *не отразяват* различията в прираста на производителността на труда. Например най-значителното увеличение на номиналния трудов доход в индустрията в началото и края на периода се извършва съответно при максимално нарастване и пиков спад на средната трудова производителност. При допълване на анализа чрез отчитане поведението на реалните работни заплати става ясно, че през 1992 и 1995 г. тяхното увеличаване е изпреварващо спрямо прираста на средната производителност на труда, което означава, че съществуващият инфлационен потенциал на ръста на доходите в сектора е реализиран. През другите три години спадове в реалната работна заплата в индустрията са по-високи по абсолютна стойност от абсолютните стойности на прирастите на средната производителност на труда, като стабилизиращият ефект от тези несъответствия е най-голям в края на периода.

При услугите най-значителният ръст на номиналната работна заплата през 1992 и 1996 г. се съпровожда съответно с най-високия и третия по големина спад на производителността на труда на един зает. Съпоставката между темповете на изменение на реалната работна заплата и средната производителност на труда показва, че разминаването между тях през 1992 г. е по-голямо от това в индустрията, което провокира и по-силно стимулиращо въздействие върху цените в сектора на услугите. Обратно, през 1996 г. несъответствията между абсолютните стойности на посочените темпове на изменение са по-малки в сравнение с индустрията, което предопределя и сравнително по-слабото стабилизационно въздействие.

През периода на висока инфлация растежът на номиналната работна заплата в селското и горско стопанство демонстрира относителна стабилност при наличие на значителни вариации в ръста на средната производителност на труда. Предвид промените в реалната работна заплата, стимулиращо отражение върху цените в сектора има през 1992-1993 г. и 1995 г., като през 1992 г. то е по-слабо, а през 1997 г. по-силно спрямо възходящия натиск върху цените в сектора на услугите.

Най-висок ръст на средната производителност на труда измежду избраните отрасли се наблюдава в транспорта и съобщенията, които нямат лидерска позиция по темп на нарастване на номиналната работна заплата. В транспорта съотношението между прирастите на реалната работна заплата и средната производителност на труда влияе позитивно върху цените само през 1992 г., като това въздействие е сравнително по-ограничено в сравнение с останалите отрасли. Съотношенията между прирастите на реалната работна заплата и на БДС на 1 зает в търговията през 1992 и 1996 г. обуславят по-съществено отражение върху увеличението на цените в първия случай и сравнително по-слаб задържащ ефект върху ценовата динамика във втория. В промишлеността и селското стопанство динамиката на производителността на труда е разнопосочна и се осъществява с различен размах. По-силни колебания има в селското стопанство, докато в промишлеността измененията са относително по-ограничени.

От направените паралели става ясно, че у нас *се потвърждава* теоретичното допускане за *по-висок ръст на производителността на труда в индустрията в сравнение с другите сектори*, и в частност с услугите. Посочената закономерност е валидна на ниво икономически сектори и не се потвърждава по отношение на съдържащите се в тях отрасли. Съответствие в духа на общата закономерност се наблюдава при сравнение между промишлеността, от една страна, и търговията, от друга, докато при транспорта и съобщенията зависимостта е обратна. Така през отделни години на първия период в български условия се откроява *по-силното проинфлационно влияние на растежа на работните заплати в икономическите сектори селско и горско стопанство и услуги, както и в отрасъл Търговия. Това се дължи на характерните за тях по-ниски положителни или по-високи по абсолютна стойност отрицателни темпове на растеж на производителността на труда в сравнение с другите сегменти на икономиката.*

През периода на умерена инфлация в рамките на анализирания структурен разрез на икономиката се прави обособяване на сектори с *търгуеми* и *нетъргуеми* стоки. Идеята за такова диференциране е да се провери емпиричната значимост на допусканията и заключенията на модела на Балаша-Самуелсън и на скандинавския модел на инфлация. Реализацията на тази идея е свързана с прагматичното възприемане на индустрията като търгуем сектор, а на услугите като нетъргуем.² Едновременно с това, за да се изяснят структурните източници в по-широк план, продължават да се изследват и зависимостите между динамиките на работната заплата и на производителността на труда в селското и горското стопанство и в отделни групировки на икономически дейности от индустрията и услугите.

Увеличението на *номиналната работната заплата в сектора на услугите* в България обикновено изпреварва ръста ѝ в индустрията, което е в противоречие с основните теоретични предположения (вж. табл. 2). Най-големи разминавания се наблюдават през първата половина на периода, като през 2002 г. работната заплата в нетъргуемия сектор нараства близо 3 пъти по-бързо от тази в търгуемия. Средното превишение за периода е с 4.1 пр.п. спрямо заплатата в индустрията и с 1.5 пр.п. по отношение на основния трудов доход в селското и горското стопанство. През втората половина на периода темповете на нарастване на заплатите в трите сектора се сближават, като съотношенията между тях се променят. Различията през 2005, 2006 и 2007 г. остават в полза на основния трудов доход в нетъргуемия сектор, докато индустрията заема очакваното си първо място по ръст на заплатите само през 2009 г.

² Този принцип за обособяване на сектори на търгуеми и нетъргуеми стоки се използва от Ф. Роджър, Дж. Щраус, Ф. Суегъл, Х-Л. Вю, а в българската литература от Г. Чукалев и Н. Неновски и К. Димитрова. Вж. Rogers, 2001; Strauss, 1995, p. 991-1005; Swagel, 1999; Wu, 1996, p. 1-23; Чукалев, 2002, с. 58-88; Неновски, Димитрова, 2003, с. 1-45.

Таблица 2
Темпове на растеж на номиналната работна заплата, реалната работна заплата и средната производителност на труда по икономически сектори и отделни групировки на икономическите дейности, 1998-2010 г.*

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Икономически сектори													
<i>Селско и горско стопанство, лов и риболов</i>													
Номинал. РЗ	62,4	7,2*	9,8	2,6	3,6	5,3	6,8	8,3	8,7	19,1	30,1	11,7	9,0
Реална РЗ	59,8	-7,6*	-1,3	-2,1	-0,2	-0,3	2,7	1,7	2	5,9	20,7	11,1	4,3
Средна ПП	-1	8,5	-8,7	2,4	5,7	-1,7	4,4	-7,5	0,8	-26,4	27,3	-5,4	7,7
<i>Индустрия</i>													
Номинал. РЗ	36,7	6,7	7,8	4,2	3,7	4,6	6,2	8,7	10,5	17,9	24,9	12,6	7
Реална РЗ	34,6	-0,2	-3	-0,6	-0,1	-1	2,1	2,1	3,8	4,8	15,9	12	2,4
Средна ПП	13,8	0,7	16,8	7,6	4	7,1	1,6	1,1	1,3	5,7	0,1	0,2	13,2
<i>Услуги</i>													
Номинал. РЗ	57,4	9,3	15,9	9,2	10,2	6,9	7,4	12,1	11,7	20,4	27,4	10,8	5,8
Реална РЗ	54,8	2,2	4,1	4,2	6,1	1,2	3,3	5,3	4,9	7	18,2	10,2	1,3
Средна ПП	0,2	1,5	10,3	-0,9	0,3	6,5	3,6	3,8	3,2	3,4	2,1	-0,5	-5,2
Отделни групировки по икономически дейности													
<i>Добивна и преработваща промишленост, електроенергия, газ и вода</i>													
Номинал. РЗ	n.a	n.a	n.a	4,2	4	4,4	6,5	9,1	10,8	18,4	24,3	9,7	7,7
Реална РЗ	n.a	n.a	n.a	-0,6	0,2	-1,2	2,4	2,5	4,1	5,3	15,4	9,1	3
Средна ПП	n.a	n.a	n.a	7,7	4,5	8,5	2	2,4	3,7	8,4	3,1	0,9	9,7
<i>Търговия, ремонт на автомобили и битова техника, хотели, обществ. и обществено хранене, транспорт и съобщения</i>													
Номинал. РЗ	n.a	n.a	n.a	6,3	5,1	7,4	5,4	13,5	11,9	20,3	20,5	10,9	6,1
Реална РЗ	n.a	n.a	n.a	1,4	1,2	1,6	1,3	6,6	5,1	7	11,8	10,3	1,5
Средна ПП	n.a	n.a	n.a	6,4	7,4	1,7	2,2	3,2	3	1,9	1,6	-2,8	2,2

* При пресмятането на средните стойности на работната заплата във всяка от групировките за тегла са взети относителните дялове на наетите във всяка от дейностите в съответната групировка. Изчислените стойности на работната заплата за 2008 г. имат условен характер, тъй като отразяват промени в структурите на икономическите дейности при измерването на броя на наетите. Източник: НСИ. 1999. Статистически справочник. С. 49-50, 64-65; 2000, с. 46-47, 61-62; 2003, с. 62-63, 77-78; друга информация от НСИ.

През 1998, 2008 и 2010 г. е регистрирано максимално спрямо останалите сектори увеличение на основния доход от труд в селското и горското стопанство, което може да бъде интерпретирано и по логиката на структуриране на икономическите сектори на търгуем и нетъргуем. Това става възможно, ако структурирането се извърши чрез прилагане на алтернативен подход, при който селското и горското стопанство се причислят към търгуемия сектор.³ Тогава наблюдаваното сравнително по-голямо повишение на работните заплати в сектора е свързано със съкращаване на разрыва между ръста на заплатите в търгуемия и нетъргуемия сектор през 1998 и 2008 г. и с неговото разширяване през 2010 г.

През по-голямата част от периода на умерена инфлация ръстът на номиналната работна заплата в отделните икономически сектори се съчетава и с повишение на *реалната работна заплата*, като в услугите тази закономерност е валидна за всички години. Това увеличение е свързано с позитивните изменения в производителността на труда и с натиска на синдикатите, а за времето след 2004 г. – и с нарасналото търсене на труд и понижаването на безработицата. Най-голямо покачване на реалната работна заплата и в трите основни икономически сектора е отчетено през 1998 г. и 2007-2008 г., като пиковите стойности са за селското и горското стопанство, лова и риболова.

При анализа на ниво *групировки по икономически дейности* вниманието се насочва към тези, чиито продукти са добре представени в структурата на потребителската кошница (вж. табл. 2). Емпиричните данни показват, че с висок годишен ръст на номиналната работната заплата от средно 10.7% и с перманентно положителни темпове на прираст на реалната работна заплата се отличава групировката “търговия, ремонт на автомобили и битова техника; хотели, обществения и обществено хранене; транспорт и съобщения”. Високият относителен дял на заетите в нея, които са средно 46% от заетите в услугите, предопределя значителното въздействие на динамиката на номиналната и реалната работна заплата в тази група върху поведението на заплатите в целия сектор.⁴ Вътре в групата също има значителна диференциация между трудовите възнаграждения в различните дейности, като заплатата в текущи цени се повишава по-ускорено в търговията.⁵ В групировката “добивна и

³ Такъв подход за подразделяне на секторите на търгуем и нетъргуем е предложен от Ж. Де Грегорио, А. Джованини Х. Волф и др. Вж. De Gregorio, Giovanini, Wolf, 1994, p. 1225-1244; De Gregorio, Wolf, 1994, p. 1-47.

⁴ Стесняването на периода на изследване до 2001-2010 г. тук се налага поради липсата на съпоставими след преизчисленията на НСИ данни за предходните години относно показателите, участващи при пресмятането на работната заплата и средната производителност на труда. Освен това изчисляването на средните стойности за периода на анализ става чрез елиминирание на стойностите за 2008 г. поради съображението, посочено в бел. към табл. 2.

⁵ Изводите за динамиката на работната заплата и на производителността на труда в отделни дейности са направени от съпътстващ анализ на по-ниско ниво на агрегираност, който обаче се отнася само за периода до 2007 г. вкл. поради причините, изложени в предишната бел.

преработваща промишленост, производство и разпределение на електроенергия, газ и вода” средните увеличения на номиналната и на реалната работна заплата са съответно 9.9 и 4% при изпреварващо покачване на заплата в добивната промишленост.

По-високият ръст на номиналната работна заплата в услугите в началото на периода се дължи частично на нейното по-ниско изходно равнище, което през 1997 г. възлиза едва на 71.4% от равнището ѝ в индустрията. Вследствие на ускореното увеличаване на заплата в нетъргуемия сектор съотношението се обръща и от 2002 г. основният доход от труд в услугите започва да превишава този в търгуемия сектор. Доколкото по-бързото повишение на заплата в нетъргуемия сектор не е обвързано с производителността на труда, то може да се възприеме като индикация за относително по-високо търсене на труд в него, както и за релативно по-силна позиция на синдикатите в този сектор.

Производителността на труда на един зает в индустрията расте средно с 5.6%, което е 2.6 пъти по-високо от средното ѝ увеличение в услугите. Несъответствията в темповете са особено отчетливи в началото и края на периода, докато в средата му те клонят към съкращаване.

Средният прираст на производителността на труда в *търгуемия сектор* е около *два пъти по-нисък* от този на номиналната работна заплата в него, като несъответствието е най-голямо през 1998 и 2008 г. и възлиза съответно на 22.9 и 24.8 пр.п. (вж. табл. 2). Разминаване в противоположна посока се наблюдава през 2000-2003 и 2010 г., като през първата година то е 9 пр.п. Съпоставката между динамиките на реалната работна заплата и на БДС на 1 зает показва съвпадение между тях при използване на *средните стойности на променливите*. При проследяване на двете динамики по години обаче се забелязват значителни разминавания както в стойностите, така и в посоките на изменение. Растежът на реалната работна заплата през 1998, 2006 и 2008-2009 г. изпреварва неколккратно увеличението на средната производителност на труда, което действа проинфлационно. Значителни отклонения в противоположна посока са регистрирани през 2000-2001 и 2003 г., когато измененията в средната производителност на труда и в реалната работна заплата се проявяват едновременно като антиинфлационни фактори.

Анализираната несъгласуваност между темповете на прираст на реалната работната заплата и средната производителност на труда в търгуемия сектор по години показва, че нарастването на основния трудов доход в него също е повлияно от по-високото търсене и от натиска на синдикатите. Въпреки че действието на тези несвързани с производителността фактори се проектира върху инфлацията през отделни етапи на периода, ефектът от тях все пак остава по-слаб от проявлението на същите фактори в сектора на услугите.

В *селското и горското стопанство* поведението на реалната БДС на един зает е твърде нестабилно. Тя отбелязва най-значителните си амплитуди през 2007 и 2008 г., когато стойностите ѝ варират от -26.4 до 27.3% като следствие съответно от неблагоприятните климатични условия и много ниската изходна

база. Средната трудова производителност в сектора намалява през половината години, в резултат от което средният ѝ годишен ръст за целия период е едва 0.5%. През 1999, 2001-2002, 2004, 2008 и 2010 г. прирастът на производителността на труда превишава този на реалната работната заплата, а през 1999 г. и 2002 г. такова превишение се наблюдава и спрямо номиналната работна заплата, което оказва стабилизиращо въздействие върху равнището на цените. През 1998, 2006-2007 и 2009 г. увеличението на основния доход от труд в постоянни цени изпреварва покачването на средната трудова производителност, което провокира възходящи ценови промени. При това БДС на един зает в селското и горското стопанство се повишава с много по-ниски темпове спрямо търгуемия и нетъргуемия сектор, което, предвид на поблзката динамика в работните заплати, създава инфлационен натиск. Ако селското и горското стопанство се добавят към търгуемия сектор, отклоненията в ръста на добавената стойност на един зает между търгуемия и нетъргуемия сектор намаляват, но това е за сметка на задълбочаване на разрыва с работната заплата.

С по-висок ръст на *средната производителност на труда* измежду избраните *групировки на икономически дейности* е “добивна и преработваща промишленост, производство и разпределение на електроенергия, газ и вода” със средна стойност за периода 2001-2010 г. от 5.1% (вж. табл. 2). При тази група дейности е отчетен по-нисък среден прираст на реалната работна заплата от 4%, което означава, че отражението върху ценовата динамика би трябвало да е по-скоро стабилизиращо. Посоченото правило обаче не се потвърждава въз основа на данните по години, като през 2004-2006 г. е отчетено сравнително по-слабо, а през 2008 г. сравнително по-силно проинфлационно въздействие. Сред конкретните дейности в групата най-висок е относителният дял на добивната промишленост, докато преработващата отбелязва съществено изоставане.

Производителността на труда на един зает в групировката “търговия, ремонт на автомобили и битова техника; хотели, общежития и обществено хранене; транспорт и съобщения” се покачва средно с 2.7%, или има близо два пъти по-нисък среден ръст от другата група. Паралелно с това реалната работна заплата се увеличава с по-висок среден темп от 4.8%, което е показателно за по-силно отражение върху покачването на цените в сравнение с предишната групировка. При използване на данните по години този извод се потвърждава за интервала от 2005 до 2009 г. Между дейностите вътре в групата също има хетерогенност по отношение на размера на отклоненията, като относително най-силен е натискът върху цените от страна на търговията и услугите.

Фактическият структурен разрез на динамиките на работната заплата и на средната производителност на труда показва, че умерената инфлация в България продължава да се влияе от несъответствията между тях. *Последниците за цените от тези несъответствия се проявяват по-осезаемо през отделни години на периода и са най-високи в услугите, следвани с минимално изоставане от селското и горското стопанство и с по-значително изоставане от индустрията. Между конкретните групировки от*

дейности има определена диференциация, като натискът върху средните производствени разходи е по-голям в групата на търговията и ремонта, хотелите и общественото хранене, и транспорта и съобщенията.

Значимостта на анализирания фактор за общата ценова динамика зависи от промените в *структурата на БДС* по икономически сектори и дейности. За периода от 1991 до 2010 г. е присъщо увеличаване на относителния дял на услугите в БВП от 48.2 на 63.5% (НСИ). Това се дължи най-вече на намаляване на дела на селското и горското стопанство от 14.4 на 5.3% и в по-малка степен на съкращаването на приноса на индустрията от 37.4 на 31.2%. Тъй като разминаванията между прирастите на работната заплата и средната производителност на труда в услугите са най-високи сред всички сектори, има основания да се смята, че повишаващият се относителен дял на нетъргуемия сектор в БДС води до засилване на проинфлационното му въздействие във времето. В случай на възприемане на селското и горското стопанство като част от търгуемия сектор приносът на този сектор в БДС ще бележи още по-значително понижение във времето. Предвид доказаните несъответствия между ръста на основния трудов доход и производителността на труда на един зает в селското и горското стопанство, чиято средна стойност е твърде близка до средната стойност на тези несъответствия в услугите, спадът на относителния дял на сектора се проявява по-скоро като стабилизиращ фактор във времето. Заедно с това свиването на относителния дял на селското и горското стопанство в БДС може да се интерпретира като свързано с намаляване на гъвкавостта на цените в цялата икономика.

3. Промени в относителните дялове на труда в продукта на търгуемия и нетъргуемия сектор и в относителната цена на нетъргуемите стоки

По смисъла на някои структурни модели на инфлация *относителните дялове на труда в продуктите на търгуемия и нетъргуемия сектор*, пресмятани като отношения между компенсацията на наетите и БДС във всеки от тях, остават постоянни. В България тези дялове се променят във времето, като в поведението им в двата сектора се открояват определени специфики (вж. фиг. 2).⁶

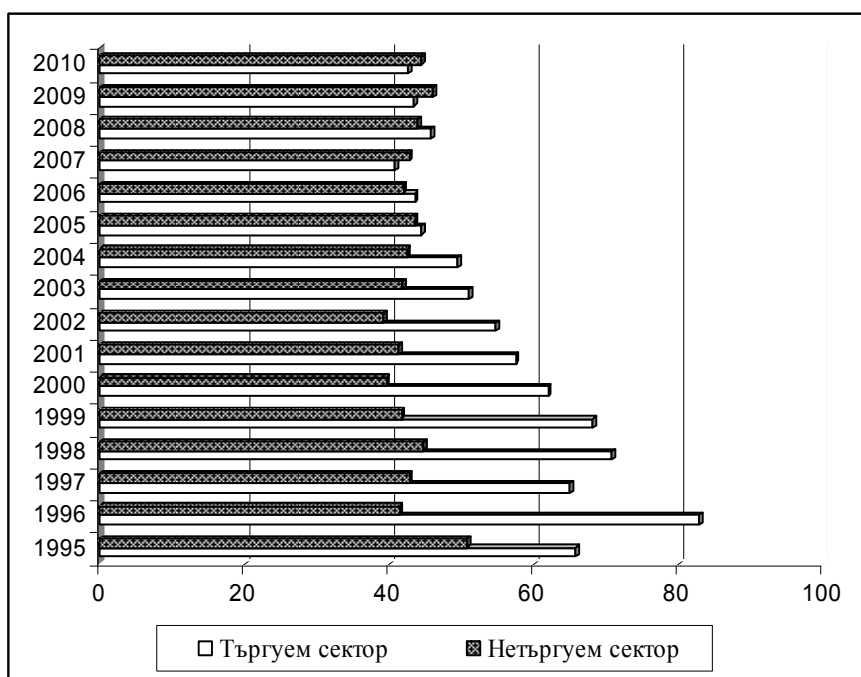
Делът на труда в продукта на търгуемия сектор бележи тенденция към намаление, като от 65.8% през 1995 г. той спада на 43.4% през 2010 г. Понижението протича с различна интензивност, която е по-висока през първите 10 години на анализирания период. След 2004 г. колебанията са в много ограничен обхват с единствено увеличение от 5 пр.п. през 2008 г. Описаната динамика разкрива емпиричната невалидност у нас на строгите допускания на *скандинавския модел* на инфлация, но съответства на неговата по-прагматична версия, разработена от А. Линдбек. По логиката на тази

⁶ Изборът на начална граница на анализа в този случай е съобразен с извършените от НСИ промени в данните от националните сметки, при които корекциите назад във времето са само до 1995 г.

модифицирана версия на *модела на Аукруст-ЕФО*, доколкото спадът на относителния дял на труда в продукта на търгуемия сектор се отразява върху инфлацията, това въздействие е негативно. Известни симптоми за положително въздействие върху общата ценова динамика от страна на този фактор има през 1996, 1998 и 2008 г., като в първия случай средногодишната инфлация е с трицифрени темпове, а във втория и третия тя достигна най-високите си стойности за периода след средата на 1997 г.

Фигура 2

Относителни дялове на труда в продукта на търгуемия и нетъргуемия сектор, 1995-2010 г.

Източник: <http://www.nsi.bg>

Измененията в съотношението на компенсацията на наетите и БДС в нетъргуемия сектор са разнопосочни и варират в много по-тесни граници. През повечето години промените в относителния дял на труда в услугите са възходящи и също имат по-скоро стабилизиращо влияние върху инфлацията. Условия за реализиране на по-сериозен проинфлационен ефект от страна на този източник има през 1996 г. То е комбинирано с нарастване на дела на труда в продукта на търгуемия сектор, което предполага позитивно отражение върху цените от страна на колебанията в средните разходи за труд на търгуемия и нетъргуемия сектор. Макар и по-слаби в количествено отношение, позитивни последици за инфлацията има и намалението на относителния дял на труда в услугите през 1999 г., което е съпътствано от относително по-малък спад в относителния дял на труда в продукта на индустрията.

При пресмятане на *съотношението между относителните дялове на труда в продуктите в нетъргуемия и търгуемия сектор* се създава възможност за емпирична проверка на някои от базисните допускания на *моделите от типа на Балаша-Самуелсън*. За по-голямата част от периода това съотношение е по-малко от единица и средните разходи за труд в индустрията са по-високи от тези в услугите. През последните пет години на ХХ век то се колебае и в двете посоки, докато от 2000 до 2005 г. отбелязва устойчиво повишаване. В българската практика потвърждение на теоретичното предположение за сравнително по-високи средни разходи за труд в нетъргуемия сектор се наблюдава едва през последните години и в частност през 2007, 2009 и 2010 г., когато въпросното съотношение е съответно 1.05, 1.06 и 1.04 (НСИ). Нормализирането на неговите стойности в края на периода предпоставя по-голям ефект за относителната цена на нетъргуемите спрямо търгуемите стоки от изпреварващия ръст на производителността на труда в търгуемия сектор. Изведените зависимости показват, че от началото на ХХI век съществуват предпоставки за по-съществена спрямо предишните години проекция върху инфлацията на ръста на производителността в търгуемия сектор, като силата на тези предпоставки нараства в края на периода. Така от фактическия анализ се доказва, че *положителната разлика между прирастите на дела на труда в продуктите на търгуемия и нетъргуемия сектор и по-високите средни разходи за труд при нетъргуемите стоки имат свой принос за инфлацията през отделни години*.

Изясняването на структурната природа на инфлацията в ракурса “търгуем – нетъргуем сектор” предполага и съответна *диференциация в структурата на потребителската кошница*. Целта е да се постигне относително обособяване на *търгуеми и нетъргуеми стоки*, което може да стане чрез прилагане на различни методики. Емпиричният анализ в тук се основава на разработена от Агенция за икономически анализи и прогнози (АИАП) методика, според която в потребителската кошница се разграничават три вида стоки – търгуеми, потенциално търгуеми и нетъргуеми.

Според методиката на АИАП разграничаването между търгуеми и потенциално търгуеми стоки се базира съответно на отсъствието или наличието на конкуренция от вътрешни стоки. В прагматичен план конкуренцията са оценява според това дали митническите ставки са съответно под или над 25%, дали има разрешителен режим по вноса и дали съществуват транспортни ограничения. Самото преобразуване на тези разновидности само до желаните две групи на търгуеми и нетъргуеми стоки може да се извърши по два начина, които се характеризират с различно съдържание на търгуемите стоки. *Първият начин* е свързан с по-широкото им възприемане, при което в тях се включват и потенциално търгуемите стоки. При *втория начин* потенциално търгуемите стоки не се причисляват нито към търгуемите, нито към нетъргуемите и на практика се елиминират в анализа. Тук трите групи стоки са групирани според първия способ, като разграничение между търгуеми и потенциално търгуеми стоки се прави само при осветляване на такива източници на инфлация, които се отразяват в различна степен върху техните цени.

Структурирането на потребителската кошница по описания начин позволява пресмятане на *относителните тегла на търгуемите и нетъргуемите стоки* в общия ценови индекс. На свой ред тези тегла и по-конкретно теглото на нетъргуемите стоки в ИПЦ имат отношение към степента, в която несъответствията в темповете на растеж на производителността на труда в търгуемия и нетъргуемия сектор се проектират върху ценовата динамика. За периода 1998-2010 г. теглата са относително стабилни, което според теоретичните възгледи предопределя дългосрочната емпирична значимост на анализирания моделни съответствия (вж. табл. 3).⁷

Таблица 3
Тегла на търгуемите и нетъргуемите стоки в ИПЦ, 1998 – 2010 г. (%)

Години	Тегла в ИПЦ			
	Търгуеми стоки	Потенциално търгуеми стоки	Търгуеми и потенциално търгуеми стоки	Нетъргуеми стоки
1998	14.1	45.9	60.0	40.0
1999	17.9	41.0	58.9	41.1
2000	19.1	38.3	57.4	42.6
2001	19.0	36.6	55.6	44.4
2002	18.6	36.9	55.5	44.5
2003	18.6	35.6	54.2	45.8
2004	18.7	34.8	53.5	46.5
2005	17.8	35.1	52.9	47.1
2006	18.0	35.1	53.1	46.9
2007	18.4	35.8	54.2	45.8
2008	19.2	34.2	53.4	46.6
2009	20.1	34.1	54.2	45.8
2010	19.6	34.8	54.4	45.6

Източник: Информация на АИАП, а за периода от 2007 до 2010 г. – изчисления на автора въз основа на информация за индивидуалните позиции в ИПЦ по: <http://www.nsi.bg> и чрез прилагане на методиката на АИАП.

Най-нисък и сравнително най-стабилен относителен дял в потребителската кошница имат чистите търгуеми стоки, като неговата средна стойност възлиза на 18.4%. Потенциално търгуемите стоки формират средно 36.8% от кошницата, като приносът им варира във времето – намалява до 2001 г., впоследствие се задържа относително постоянен, а през 2003 и 2008 г. отново спада. Що се отнася до приетото тук възприемане на търгуемите стоки като сбор от съществуващите по методиката на АИАП търгуеми и потенциално търгуеми стоки, те заемат преобладаващ дял в кошницата – средно 55.2%.

Относителният дял на нетъргуемите стоки се повишава до 2005 г., като това увеличение е сравнително плавно. Въпреки последващото намаление на

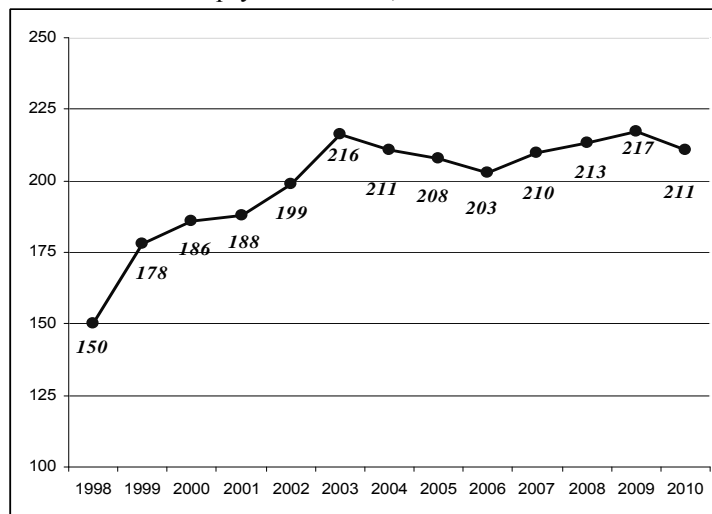
⁷ Задаването на периода на анализа е предопределено от факта, че методиката на АИАП за обособяване на трите групи стоки в индекса се въвежда в началото на 1998 г. Дотогава съществуват данни за стоките “чист” внос и стоките “широк внос”, чиято методика е различна и не дава възможност за сравнимост във времето.

приноса на нетъргуемите стоки, техният относителен дял в края на периода все пак остава по-висок в сравнение с 1998 г. Преобладаващата тенденция към покачване на теглото на нетъргуемите стоки в ИПЦ създава възможност за усилване във времето на проинфлационното въздействие от разминаванията между темповете на растеж на средната производителност на труда в двата сектора и обратно – преобръщането на тази тенденция за периода след 2005 г. действа стабилизиращо. И в двата случая обаче възможностите за по-сериозни последици за ценовата динамика са ограничени поради относително тесния обхват на наблюдаваните промени.

В България индексът на относителната цена на нетъргуемите спрямо търгуемите стоки, пресметнат въз основа на съотношението между цените на двете групи стоки при база декември 1996 г., обикновено клони към повишаване (вж. фиг. 3). В резултат от това през 2010 г. той достига 211 при начална стойност от 150 през 1998 г. Увеличението му е най-стръмно през 1999 г. и е свързано с драстичното повишение на цените на нетъргуемите стоки с 16.1% при паралелно поевтиняване на търгуемите стоки с 2.1%. Ново по-значително покачване на относителната цена на нетъргуемите стоки има през 2003 г., когато те поскъпват с над 10%, а търгуемите само с 1.7%.

Фигура 3

Динамика на индекса на относителната цена на нетъргуемите спрямо търгуемите стоки, 1998-2010 г.

Източник: Информация на АИАП, а за периода от 2007 до 2010 г. – изчисления на автора въз основа на данни за индивидуалните позиции в ИПЦ по: <http://www.nsi.bg> и чрез прилагане на методиката на АИАП.

През подпериода 2004-2006 и през 2010 г. търгуемите стоки поскъпват с по-висок темп от нетъргуемите и индексът на относителната цена намалява. Изпреварващото покачване на цените на търгуемите стоки се дължи на две главни групи причини. Към първата, която е с външен произход за националната икономика, се включват характерното и за четирите години

повишаване на световната цена на петрола и присъщото на 1995 и 2010 г. обезценяване на еврото спрямо долара. Тъй като действието на тези два фактора се отразява върху ценовия индекс на търгуемите стоки посредством цените на горивата за населението и вносните потребителски стоки и индиректно посредством производствените разходи, има основание да се смята, че това отражение е по-силно от влиянието им върху нетъргуемите стоки. Наред с посочените причини като друг сериозен екзогенен фактор през 2010 г. се проявяват и възходящите изменения в цените на земеделските продукти на международния пазар.⁸ *Втората група* причини са вътрешни и се отнасят до промяната в акцизите и до предлагането на хранителни стоки.⁹ Основно място сред тях за 2004, 2006 и 2010 г. заема рязкото увеличение на акцизните ставки върху тютюневите изделия, като през втората година към него се добавя и по-високия акциз върху бензина и газьола. През 2005 г. ускорената промяна в цените на търгуемите стоки е функция и на поскъпването на храните вследствие на наводненията и по-слабата селскостопанска реколта.

За времевите интервали 2000-2002 и 2007-2009 г. индексът на относителната цена на нетъргуемите стоки се повишава сравнително умерено, като през 2009 г. това кореспондира дори с минимален спад в цените на търгуемите стоки. *Така с известни изключения периодът на умерена инфлация в България се характеризира с потвърждение на założения в теоретичните модели от типа на Балаша-Самуелсън принцип за по-бързо поскъпване на нетъргуемите стоки в сравнение с търгуемите.* За това дали и доколко изследваните колебания в относителната цена на нетъргуемите стоки възпльщават в себе си различните темпове на растеж на средната производителност на труда в индустрията и услугите, може да се съди по наличието или отсъствието на зависимост между тях по години.

Максималното нарастване на индекса на относителната цена на нетъргуемите стоки с 18.7% през 1999 г. е комбинирано дори с по-висок ръст на реалната БДС на един зает в услугите в сравнение с индустрията (вж. табл. 2 и фиг. 3). Подобно несъответствие, макар и в по-малка степен, има и през 2003 г., когато вторият по-големина темп на относително поскъпване на нетъргуемите стоки е съпътстван с изоставащ ръст на средната производителност в сектора със само 0.6 пр.п. спрямо индустрията. Понижаването на индекса през 2004-2006 г. обаче протича при паралелен ускорен растеж на производителността в услугите, който е средно 2.7 пъти по-висок от този в индустрията и се проявява като задържащ инфлацията фактор. Още повече, че за същия период

⁸ Тази разработка не си поставя за цел изследване на вносните фактори за инфлацията. В нея са отбелязани само някои външни инфлационни източници, които се проектират в различна степен върху динамиката на цените в различните сектори и обуславят промяна в относителните цени.

⁹ Всъщност първата от тези причини е вътрешна по начина си на проявление, но по генезиса си тя е обвързана с членството ни в ЕС и задължението за хармонизиране на акцизните ставки в определен времеви хоризонт. Изборът на точното време за предприемане на корекциите в акцизите е дискреционен, като през 2006 г. те се правят изпреварващо от планираното за 2007 и 2008 г.

средното разминаване в темповете на растеж на работната заплата е едва с 20% в полза на нетъргуемия сектор. Разминаване се появява отново през 2010 г., когато третият по-величина темп на прираст на БДС на един зает в индустрията и едновременното понижаване на средната производителността на труда в услугите не се оказват в състояние да повлияят стимулиращо върху относителната цена на нетъргуемите стоки. Сравнително плавното увеличение на тази цена през останалите години на периода е свързано с различни като посока и стойност отклонения между промените в производителността в двата сектора, което означава, че тя зависи по-силно от източници извън постулираните в модела на Балаша-Самуелсън.

Посочената специфика на българската практика спрямо теоретичните възгледи се дължи на няколко особености. *Първата* е свързана с емпиричната нереалистичност на някои от фундаменталните допускания на структуралистките моделни зависимости. *Едното своеобразие* у нас се изразява в *различните* количествени промени в производителността на труда и в работната заплата в търгуемия сектор. По-високият растеж на основния доход от труд също може да провокира инфлация от страна на разходите, без това обезателно да означава загуба на конкурентоспособност. Обяснението е, че самите равнища на цените на някои търгуеми стоки, произвеждани в страната, все още са по-ниски от международните цени, което оставя известен простор за тяхното повишаване. Освен това някои от стоките в потребителската кошница, квалифицирани като търгуеми, са с ниска трайност, което на практика ограничава външната конкуренция. На *следващо място* покачването на работната заплата в нетъргуемия сектор не съвпада с това в търгуемия, а е изпреварващо спрямо него. То има самостоятелно поведение и не е предпоставено от възможността за мобилност на труда към търгуемия сектор, още повече, че гъвкавостта на този фактор е ограничена от специализацията и редица институционални правила при неговото наемане и освобождаване. Очертаната тенденция създава възможност за по-силно въздействие върху ценовата динамика от предположената в структуралистката хипотеза, като съотношението между динамиките на работните заплати в двата сектора се превръща в самостоятелен фактор, влияещ върху относителната цена на нетъргуемите стоки.

Второто своеобразие на българските условия, предопределящо диспропорцията между измененията в относителните цени и нееднаквите темпове на растеж на производителността на един зает в двата сектора, се отнася до наблюдаваните през по-голямата част от периода *по-високи средни разходи за труд в индустрията* от тези в услугите. Те са характерни за времето до 2006 г., а измененията им в низходяща посока продължават до 2005 г., след което стабилизиращият ефект върху покачването на общото равнище на цените става незначителен.

Третото обяснение за отсъствието на тясна кореспонденция между относителната цена на нетъргуемите стоки и различията в прирастите на производителността е свързано с начина на формиране на цените на някои нетъргуеми стоки. По-конкретно става въпрос за *стоки и услуги* с

контролирани цени, които се променят вследствие на административно решение. Възходящата корекция на тези цени обикновено става неритмично и е провокирана от повишаване на вътрешните цени на основни суровини. Тя от своя страна рефлектира върху относителната цена на нетъргуемите стоки, като силата ѝ на влияние зависи от относителния дял на стоките с контролирани цени в групата на нетъргуемите стоки.

На *четвърто място*, динамиката на относителната цена на нетъргуемите стоки е повлияна и от въздействието на *шокови за икономиката източници*, които се проектират в различна степен върху цените в двата сектора. Такъв характер имат най-вече повишението на световната цена на петрола и обезценяването на валутния курс на лева.

Петата особеност е свързана с факта, че цените на нетъргуемите, както и на част от търгуемите стоки зависят от *източници, свързани със съвкупното търсене*. Важно място сред тях заемат краткосрочните разминавания между паричното търсене и предлагане, отклонението на растежа на действителния БВП от ръста на трендовата му стойност, увеличаването на доходите и в частност на работната заплата, и др. Тези въздействия се отразяват по-значително върху цените на нетъргуемите стоки и по този начин водят до увеличаване на тяхната относителна цена, без това да е свързано с производителността на труда.

От анализиранияте несъответствия между динамиките на относителната цена на нетъргуемите стоки и на разликите в темповете на прираст на производителността на труда в търгуемия и нетъргуемия сектор на България става ясно, че *емпиричните данни не потвърждават основния извод на модела на Балаша-Самуелсън за предопределеност от инфлацията от нееднакъв ръст на производителността на труда в двата сектора*. Този резултат се предпоставя от нереалистичния характер на моделните допускания, от хетерогенния характер на търгуемите стоки от гледна точка на възможностите за промяна в техните цени при появата на други фактори, както и от същественото влияние на външни фактори и на съвкупното търсене. При това самият темп на инфлация не се оказва тясно свързан с относителната цена на търгуемите стоки, а е повлиян в немалка степен и от поскъпването на нетъргуемите стоки. Още повече, че имат по-високо общо тегло в ИПЦ, отколкото с нетъргуемите стоки и се отразяват по-силно върху общия индекс в сравнение с еквивалентно изменение на цените в другия сектор.

Получените резултати не трябва да бъдат приемани без условност, защото прилаганите показатели не са лишени от *методологични несъвършенства*. *Първото* е обвързано с начина на структуриране на секторите в икономиката и на ИПЦ. По-конкретно обособяването на търгуем и нетъргуем сектор в икономиката и на търгуеми и нетъргуеми стоки в потребителската кошница не почива на единен критерий и това методологично несъответствие несъмнено резултира в получените оценки. *Второто несъвършенство* може да се възприеме като частична конкретизация на първото и намира израз в елиминирането на селското и горското стопанство при секторното

структуриране на икономиката при паралелно включване на селскостопански стоки в ИПЦ. По този начин промените в цените на селскостопанските стоки се проектират върху индекса на относителната цена на нетъргуемите стоки, докато средната производителност на труда в сектора остава неотразена в производителностите на труда в търгуемия и нетъргуемия сектор. *Третото несъвършенство* се изразява в базирането върху годишни стойности и дескриптивен анализ, което дава известна представа за изследваната зависимост, но не позволява оценяването ѝ в дългосрочен период, какъвто се предполага в теоретичните конструкции.¹⁰

4. Изменения в относителните конкурентни и контролирани цени

Друг възможен структурен разрез на инфлацията е на *базисна и администрирана инфлация*, както се прави в структуралисткия модел на Д. Хаймън и А. Лейджонхувуд. Целта на неговото използване е да се изследва приносът на покачването на конкурентните и на администрираните цени за общата ценова динамика. Самото разделяне на цените на конкуренти и администрирани се извършва по признак, който е различен от възпътения в посочения теоретичен модел. Такъв признак е отсъствието или наличието на правителствен контрол или най-малко на наблюдение върху равнището на цените, което всъщност е свързано със значително в сравнение с теоретичните възгледи стесняване на обхвата на администрираните цени.

Изборът на посочения критерий е предопределен от разполагаемата статистическа информация при приложеното от АИАП декомпозиране на ИПЦ на базисна инфлация и индекс на контролираните цени. За контролирани цени според този подход се приемат фиксираните, пределните и наблюдаваните цени. Стоките и услугите с фиксирани и пределни цени се обединяват в една група, за която чрез претегляне със съответните тегла се получава ценови индекс за цялата група. Стоките с наблюдаваните цени не участват в тази групировка и за тях не се пресмята индекс на цените. Затова за администрираната инфлация се съди по динамиката на ценовия индекс на фиксираните и пределните цени. Коректността на използването на този индекс като индикатор за поведението на всички администрирани цени се предполага от относително ниския относителен дял на стоките с наблюдавани

¹⁰ Съществуването на методологични различия обяснява постигнатите противоречиви резултати от иконометричните анализи на същия ефект, представени от Н. Неновски и К. Димитрова и от Г. Чукалев (вж. Неновски, Димитрова, 2003; Чукалев, 2002, с. 58-88). В първото изследване, което се извършва чрез прилагане на различни критерии за структуриране на секторите и на ИПЦ в качеството му на измерител на инфлацията, се стига до извода за отхвърляне на фактическа приложимост на този ефект. Във втората разработка при възприемане на цените на търгуемите и нетъргуемите стоки като измерващи се чрез дефлаторите на БДС съответно в секторите на индустрията и услугите и при измерване на инфлацията чрез процентното изменение на дефлатора на БДС се прави заключението за наличие на такъв ефект. Контрастиращите резултати от двата иконометрични анализа показват, че ефектът на Балаша-Самуелсън в България не може да се характеризира еднозначно.

цени в потребителската кошница. В същото време тези стоки участват при пресмятането на относителното тегло на стоковите позиции с неконкурентни цени, тъй като в противен случай би се получило изкуствено завишаване на приноса на базисната инфлация.

Периодът на висока инфлация се характеризира със *значителни вариации* в *относителните тегла* на стоките с конкурентни и контролирани цени в ИПЦ, както и в съотношенията между тях. През 1992 г. относителният дял на стоките с контролирани цени е едва 16%, като впоследствие той бележи трайно увеличение (вж. табл. 4а). Това увеличение до 1995 г. е средно с по около 10 пр.п. на година и през 1996 г. теглото на стоките с контролирани цени доближава максимално теглото на тези с конкурентни цени. По време на кризата от началото на 1997 г. съотношението между двете тегла дори се обръща в полза на администрираните цени, докато в средата на годината ситуацията отново се променя и теглата са около средните си равнища от 1994 г. Така, като се изключат епизодите с екстремално висока инфлация, периодът се характеризира с намаляване на приноса на стоките с контролирани цени в потребителската кошница. Същевременно наблюдаваните съществени изменения в теглата на двата вида стоки превръщат индексите им в зависими до голяма степен от коментираните структурни колебания.

Таблица 4а
Тегла на стоките с конкурентни (неконтролирани) и контролирани цени в ИПЦ
1992 – юни 1997 г. (%)

	1992 г.	1993 г.	1994 г.	1995 г.	1996 г.	I полугодие 1997 г.
Тегло на стоки с конкур. цени	84	74	66*	54	52	58**
Тегло на стоки с контрол. цени	16	26	34*	46	48	42**
Общо	100	100	100	100	100	100

Източник: АИАП.Месечен конюнктурен обзор, 1996, 3, с. 10; 1997, 5, с. 10.

* Средна стойност на теглото за годината, в която се прави трикратна промяна на теглата, като за контролираните цени те са, както следва: 28% за периода януари – февруари; 31% за март и 43% за периода април – декември;

** Средна стойност на теглото за годината, в течение на която приносът на контролираните цени е 52% за периода януари – май и 33% за май – юни.

Анализът на същинския структурен компонент на инфлацията в разреза “конкурентни – контролирани” цени се прави чрез проследяване на поведението на *относителните конкурентни* и *относителните контролирани цени*. За това поведение се съди по разликите съответно между темповете на растеж на конкурентните цени и общия ИПЦ и между темповете на растеж на фиксираните и пределните цени и общия ИПЦ. Както се вижда от фиг. 4, в динамиката на относителните цени *не се откроява* определена закономерност. Относителните конкурентни цени нарастват през 1992 г., когато конкурентната инфлация изпреварва незначително общата инфлация, докато относителните администрирани цени спадат с 26 пр.п. Подобни зависимости са отчетени и през 1994 г., през която относителните конкурентни цени се повишават с 6.6 пр.п. за сметка на понижение на относителните контролирани цени с 45.6 пр.п. И в двата случая значително по-сдържаното спрямо динамиката на конкурентните цени покачване на администрираните цени не

може да компенсира ускорената базисна инфлация поради над 5 пъти по-високото тегло в ИПЦ на стоките с конкурентни цени.

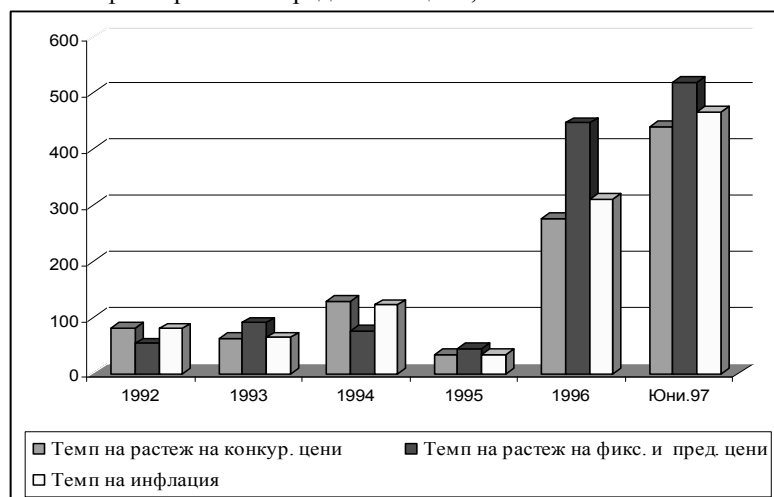
Таблица 46
Тегла на стоките с конкурентни (неконтролирани) и контролирани цени в ИПЦ юли 1997 – 2010 г. (%)

Година	Тегло на стоки с неконтролирани цени	Тегло на стоки с контролирани цени
юли – декември 1997	85.6	14.4
1998	84.2	15.8
1999	82.8	17.2
2000	80.0	20.0
2001	79.4	20.6
2002	78.7	21.3
2003	78.0	22.0
2004	75.3	24.7
2005	78.7	21.3
2006	78.7	21.3
2007	77.9	22.1
2008	81.5	18.5
2009	82.9	17.1
2010	81.0	19.0

Източник: НСИ, АИАП, МФ.

Фигура 4

Темп на инфлация и темпове на растеж на конкурентните цени и на фиксираните и пределните цени, 1996 – юни 1997 г.

Източник: АИПР. Месечен конюнктурен обзор, 1994, 1, с. 64; 1996, 3, с. 10-11, 37; 1997, 5, с. 10, 39; 1999, 10, с. 44; <http://www.nsi.bg>.

През останалата част от периода пределните и фиксираните цени растат по-ускорено спрямо базисната и общата инфлация. Отклоненията са относително по-малки през 1993 и 1995 г., когато промените в относителните администрирани цени са съответно с 26.5 и 11.3 пр.п., а относителните

конкурентни цени намаляват с около 1 пр.п. Така изпреварващото повишаване на фиксираните и пределните цени до голяма степен е компенсирано от по-плавното поскъпване на стоките с конкурентни цени, чийто относителен дял в потребителската кошница остава доминиращ.

Относителните фиксирани и пределни цени през 1996 г. и първото полугодие на 1997 г. също се увеличават, като в първия случай конкретната стойност на увеличението е със 134.8 пр.п. Това вече се осъществява при близо три пъти по-високи тегла в ИПЦ на въпросната стокова група в сравнение с началната 1992 г. Като резултат от тази структурна промяна в ИПЦ се получават по-значителни разминавания между темповете на инфлация и поскъпването на стоките с конкурентни цени, като през 1996 г. отклонението между тях възлиза на 36,4 пр.п. Това означава, че съпоставимо по-слабият ръст на конкурентните цени не е в състояние да компенсира ускореното поскъпване на фиксираните и пределните цени, а може само да омекоти ефекта от тях върху общата ценова динамика. Общо за периода до средата на 1997 г. *общата инфлация зависи и от конкурентните, и от фиксираните и пределните цени, като през интервала 1992-1995 г. по-голям принос за нея има ръстът на конкурентните цени, а през 1995-1996 г. доминиращата роля вече е на повишаването на администрираните цени* (фиг. 4 и табл. 4а).¹¹

Изследването на посочените структурни характеристики за периода след средата на 1997 г. е съобразено със същата логика, като според начина на определяне на цените двете основни групи стоки се обозначават като стоки съответно с *неконтролирани* и с *контролирани цени*. Вторият период се отличава с много по-ограничен обхват на колебанията в теглата на двата вида стоки в ИПЦ (вж. табл. 4б). Максималният размах в тези тегла е с 10.3 пр.п. и показва разликите между началните им стойности през втората половина на 1997 г. и отчетените през 2004 г. Дотогава относителният дял в потребителската кошница на стоките с конкурентни цени бележи сравнително устойчива и относително стабилна низходяща траектория. Впоследствие теглата се променят разнопосочно, като през последните три години приносът в ИПЦ на стоките с контролирани цени спада под 20% по аналогия с времевия интервал до 2000 г. вкл. Теглото на стоките с неконтролирани цени за периода 1998-2010 г. е средно 4 пъти по-високо от това на стоките с контролирани цени, което предполага четирикратно по-високия инфлационен принос на базисната инфлация при еквивалентно повишаване на цените на двете стокови групи.

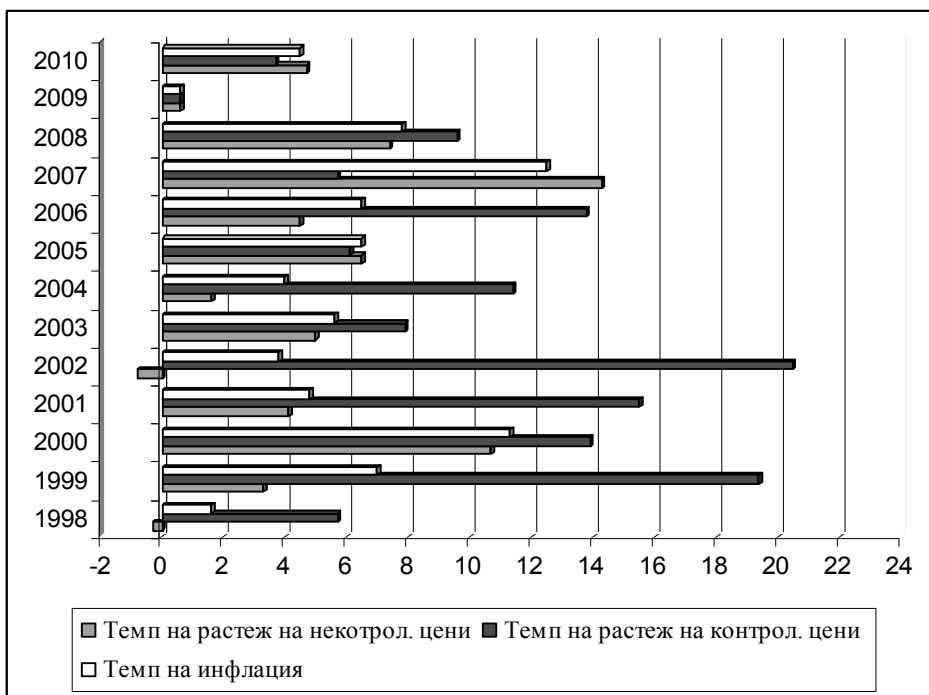
По аналогия с периода на висока инфлация повечето години на втория период се характеризират с *ускорен ръст на контролираните цени спрямо общата инфлация* (вж. фиг. 5). Ускорението е най-голямо през 2002 г., когато покачването на контролираните цени е 5.4 пъти по-високо от общата ценова динамика, като същевременно неконтролираните цени намаляват. На следващо

¹¹ Приносът за първото полугодие на 1997 г. не може да бъде определен еднозначно, тъй като резултатите са противоположни при използваните през полугодията две различни тегла на стоките с контролирани цени (вж. бел. към табл. 4).

място по критерия разлика между двата индекса се нарежда 1998 г., когато отклонението между тях е 3.5 пъти отново при спад на контролираните цени, докато на трето място е 2001 г., когато това съотношение спада на 3.2 пъти. Макар и с по-ниски стойности в сравнение с предишните случаи, относителните неконтролирани цени нарастват и през 1999-2000, 2003-2004, 2006 и 2008 г. Тези възходящи изменения показват, че инфлационният процес в страната се влияе чувствително от увеличението на администрираните цени. Нещо повече, през отделни години като 1998-1999, 2002 и 2004 г. приносът на администрираната инфлация е дори по-висок от този на базисната въпреки значителното изоставане в теглото на стоките и услугите с администрирани цени.

Фигура 5

Темп на инфлация и темпове на растеж на неконтролираните и на контролираните цени, 1998-2010 г.

Източник: АИАП. Месечен конюнктурен обзор, 1999, 4, с. 36; 2001, 12, с. 40; АИАП. 2003, Месечен бюлетин, март, приложение; <http://www.nsi.bg/> и друга информация на АИАП, НСИ и МФ.

Нарастването на контролираните цени обикновено се дължи предимно на покачването на акцизите върху цигарите и алкохола и на повишаването на цената на електроенергията и топлоенергията. Всяка положителна стойност на относителните контролирани цени е свързана именно с действието на някой от тези фактори или на определена тяхна комбинация. То се проявява въпреки ниските относителни тегла на тези стоки в ИПЦ и се предопределя от

значителния размер на извършените промени. Наред с посочените корекции проинфлационни последици през отделни години имат също по-високият акциз върху бензина и газьола, както и поскъпването на лекарствата. И ако измененията в акцизните ставки са следствие от необходимостта за достигане на техните минимални нива за ЕС, то увеличаването на цените на електроенергията и топлоенергията проектира в себе си динамиката на световната цена на основните енергийни суровини.

Покачването на неконтролираните цени е изпреварващо спрямо общата инфлация само през 2007 и 2010 г., като различията между техните темпове са съответно 1.8 и 0.2 пр.п. Тези темпове се изравняват през 2005 и 2009 г., като през първата година относителните неконтролирани цени спадат само с 0.4 пр.п., а през втората са равни на относителните контролирани цени и остават непроменени. Поведението на базисната инфлация е последица от влиянието на всички фактори от страна на търсенето и предлагането. В отделни години, например 2003 и 2005 г., към тях се добавя и шоковото нарастване на цените на хранителните стоки и най-вече на брашното и зърнените храни, което е предопределено от слабата селскостопанска реколта. Въпреки някои своеобразия в относителните цени след 2004 г. по-голямата част от периода на умерена инфлация се характеризира с *увеличаване на относителните цени на стоките с контролирани цени. През 1999-2000, 2002 и 2004 г. административната инфлация има определяща роля за инфлацията, докато през останалото време решаващо значение има базисната инфлация, но при паралелното значимо присъствие на административни фактори.*

5. Ръст на цените на агрегирани групи стоки и услуги

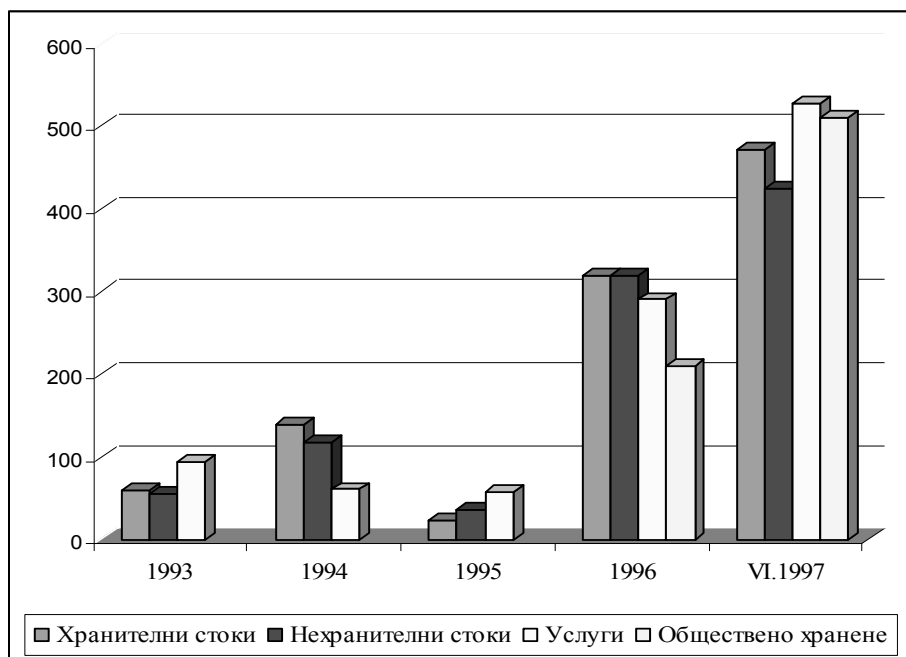
Структурните особености на инфлационния процес могат да се изследват въз основа на *декомпозирането на общия ИПЦ на индекси на цените на агрегирани групи стоки и услуги*. Това се прави от НСИ от 1993 г. и е свързано с обособяването на три основни групи стоки и услуги – хранителни стоки, нехранителни стоки и услуги. В рамките на *периода до средата на 1997 г.* най-висок относителен дял в потребителската кошница измежду тези групи традиционно имат храните. За времевия интервал от 1993 до 1995 г. те формират средно 43.4% от разходите на домакинствата, докато през 1997 г. техният относителен дял се повишава до 48.2%.¹²

За времето до юни 1997 г. поведението на относителните цени на различните групи стоки, за което се съди по разликата между темповете им на нарастване и общия темп на инфлация, *не демонстрира* някаква отчетливо изразена тенденция. През 1994 г. най-съществен ръст има ценовият индекс на храните, който превишава инфлацията с 14.1 пр.п. и е 2.3 пъти по-висок от растежа на

¹² Изчислено от автора по информация на НСИ, като за периода 1993-1995 г. теглата се получават от структурата на общите разходи на домакинствата по групи разходи през 1992 г., а за 1996 и 1997 г. те са от структурата на разходите на домакинствата през съответната предходна година.

цените на услугите (вж. фиг. 6). Поради по-големия относителен дял на тази група стоки в общите разходи на домакинствата тяхното поскъпване има доминиращ принос за инфлацията и компенсира наблюдаваната през годината сравнително по-ограничена динамика на цените на нехранителните стоки и най-вече на услугите.

Фигура 6
Темпове на растеж на цените на агрегираните групи стоки и услуги, 1993 – юни 1997 г.*

Източник: НСИ. Статистически справочник, 1994, с. 99; 1995, с. 83; 1996, с. 87; <http://www.nsi.bg/>.

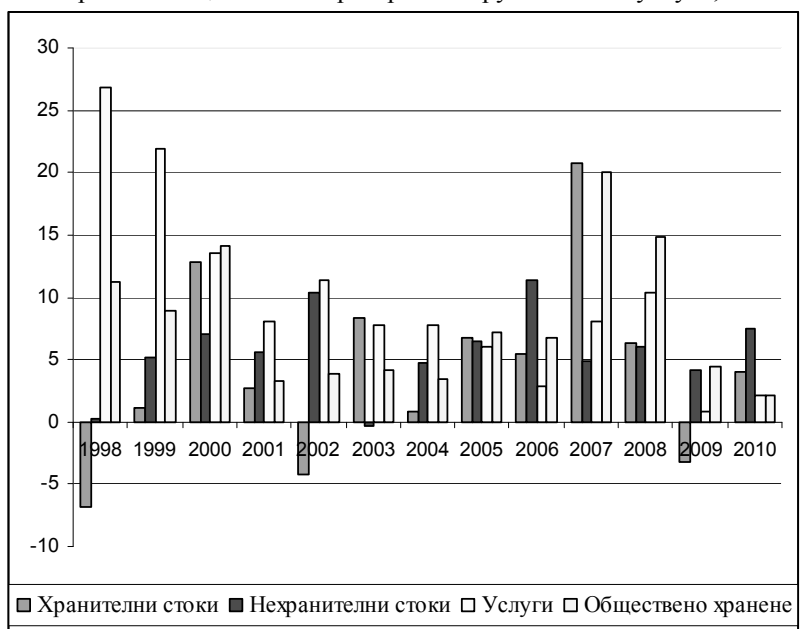
* Данните до 1995 г. вкл. са по старата методика на НСИ, според която делението на групите е на хранителни стоки, нехранителни стоки и услуги, докато за периода 1996 – юни 1997 г. те са по текущо използваната методика, при която групите са: хранителни стоки, нехранителни стоки, обществено хранене и услуги.

Според новата методика на НСИ, приложена назад във времето до 1995 г., към трите базисни групи и услуги се добавя още една – на общественото хранене. Емпиричните данни по тази нова методика показват, че увеличението на агрегираните групи цени през 1996 г. е относително балансирано. Хранителните и нехранителните стоки тогава поскъпват с еднакъв годишен темп от 320%, докато ръстът на цените на услугите изостава с 29 пр.п. от общата годишна инфлация от 311.6%. По-сериозно отклонение има само при повишаването на цените в групата “обществено хранене”, което възлиза на около 2/3 от тяхното нарастване при хранителните и нехранителните стоки.

През 1993, 1995 и първото полугодие на 1997 г. най-съществено е покачването на цените на услугите, което изпреварва общото увеличение на ИПЦ съответно с 29.8, 24.2 и 62.4 пр.п. Повишаването на относителната цена на услугите се проектира в по-малка степен върху общата инфлация поради тяхното сравнително по-ниско тегло в потребителската кошница в сравнение с хранителните стоки и предвид по-сдържаното увеличение на цените на храните. Степента на разминаване между последните два темпа на растеж зависи и от съотношението между динамиката на цените на хранителните и на нехранителните стоки. През 1993 г. и първото шестмесечие на 1997 г. това съотношение е в полза на хранителните, а през 1995 г. – на нехранителните стоки, което предизвиква по-малки несъответствия между нарастванията на ИПЦ и на индекса на цените на хранителните стоки за първия период и по-значителни разминавания между тях през втория.

Периодът на умерена инфлация също се характеризира с най-голям относителен дял в ИПЦ на храните и със *своеобразни* изменения в относителните цени на основните групи стоки и услуги по години (вж. фиг. 7). *Хранителните стоки* поскъпват най-много през 2003 и 2007 г., като темпът им на растеж превишава инфлацията съответно с 2.8 и 8.3 пр.п. В първия случай това е съпроводено и с ускорено спрямо общата ценова динамика покачване на цените на услугите с 2.2 пр.п. Във втория случай рязкото нарастване на цените на храните с 20.8% има съществен принос за рекордния годишен темп на инфлация от 12.5% и е съпътствано от увеличаване на относителната цена на общественото хранене в размер на 7.5 пр.п.

Фигура 7
Темпове на растеж на цените на агрегираните групи стоки и услуги, 1998-2010 г.

Източник: <http://www.nsi.bg/>.

Относителната цена на услугите се повишава най-значително през 1998-1999, 2001-2002 и 2004 г. и има определяща роля за реализираните тогава инфлационни темпове. Пиковите стойности на това повишение от 25 и 14.9 пр.п. са отчетени през първата и втората година, като те компенсират изцяло максималния за периода спад и едно от минималните повишения на цените на хранителните стоки. Подобно съчетание на двуцифрено увеличение на цените на услугите и намаление на цените на храните се наблюдава и през 2002 г., когато обаче общата инфлация се влияе по-чувствително и от поскъпването на нехранителните стоки. При превишаващото растежа на цените на останалите групи поскъпване на услугите през 2001 и 2004 г. относителната цена на нехранителните стоки също се увеличава, което рефлектира съответно по-силно и по-слабо върху общата ценова динамика поради почти еднакъв относителен дял на двете групи стоки в потребителската кошница.

Промените в *цените на нехранителните стоки* имат най-голям принос за инфлацията през 2006 и 2010 г., като относителната им цена в първия случай се повишава с 4.8 пр.п., а във втория – с 3 пр.п. И през двете години относителната цена на храните намалява, но с по-нисък темп от спада в тази на услугите, което е показателно, че поведението на ИПЦ се предопределя от поведението на стоковите цени. Покачването на *относителната цена на общественото хранене* е най-високо спрямо останалите относителни цени през 2000, 2005 и 2008-2009 г., но ефектът му върху общата инфлация е ограничен поради ниския относителен дял на разходите за тази група в потребителската кошница с максимална стойност от едва 5.7% през 2008 г. (НСИ). Още повече, че увеличението на цените на агрегираните групи стоки и услуги през 2000 г. (с изключение на тези на услугите) и 2005 г. е сравнително синхронно, при което общата инфлация е функция предимно на поскъпването на хранителните стоки.

От структурния анализ на инфлацията, базиран на декомпозирането на ИПЦ до индекси на цените на агрегирани групи стоки и услуги, става ясно, че *високата инфлация в България зависи най-вече от увеличаването на цените на хранителните стоки*. Що се отнася до *умерената инфлация, през отделни години тя също се предопределя от поскъпването на храните, докато през останалата част от периода е повлияна главно от повишаването на цените на услугите и на нехранителните стоки*.

Заклучение

Извършеният емпиричен анализ показва, че инфлационният процес в България след началото на 90-те години на миналия век е повлиян от действието на структурни фактори и има определени структурни специфики. Тези фактори и характеристики се отнасят и за високата, и за умерената инфлация, като своеобразията им са свързани със силата на тяхното проявление в периодите преди и след средата на 1997 г. Емпиричната значимост на структурните фактори на инфлацията обаче не е перманентна, а се реализира през отделни години и на двата периода. От гледна точка на действието на конкретните

структурни причинители на възходяща ценова динамика обособените периоди не се отличават с хомогенност, а в рамките на всеки от тях могат да се открият различни зависимости с общата инфлация.

В по-конкретен план въз основа на изследването се стига до следните по-важни емпирични изводи:

Първо. Периодът на висока инфлация се характеризира със сравнително близки темпове на растеж на работната заплата в отделните сегменти на икономиката, което предопределя наблюдаваните през отделни години отчетливи инфлационни последици в секторите Услуги и Селско и горско стопанство и отрасъл Търговия, отличаващи се с по-ниски положителни или по-силно отрицателни темпове на прираст на средната производителност на труда. При умерената инфлация и обособяване на търгуем и нетъргуем сектор в икономиката се потвърждава структуралистският възглед за по-висок ръст на БДС на един зает в търгуемия сектор спрямо нейното увеличение в нетъргуемия. За втория период е присъщо съвпадение между средните прирасти на реалната работна заплата и на средната производителност на труда в търгуемия сектор и разминавания между тях по години, които причиняват инфлация при увеличение на относителния дял на труда в продукта на този сектор. Друга особеност на българската практика е, че нарастването на работната заплата в нетъргуемия сектор не е равностойно, а е изпреварващо спрямо покачването ѝ в търгуемия. Що се отнася до разгледаните групировки на икономическите дейности, по-висок инфлационен натиск генерира увеличаването на основния трудов доход в групата на търговията и ремонта, хотелите и общественото хранене, и транспорта и съобщенията. Увеличаването на относителния дял на услугите и съкращаването на този на селското и горското стопанство в БДС потвърждава теоретичните постулати за засилване на низходящата негъвкавост на цените и на проинфлационното въздействие във времето.

Второ. Емпиричните данни показват приложимост в практиката на моделните съответствия от типа на скандинавския модел, в които инфлацията се влияе от по-ниския растеж на средната производителност на труда в нетъргуемия сектор. През отделни години върху инфлацията се отразява и застъпеното в някои модифицирани версии на скандинавския модел (например на *А. Линдбек*) увеличаване на дела на труда в продукта на търгуемия и/или намаляване на този дял в нетъргуемия сектор. През по-голямата част от втория период индексът на относителната цена на нетъргуемите стоки клони към повишаване, което обаче за разлика от основното заключение на модела на *Балаша-Самуелсън* не е тясно обвързано с разликите в темповете на прираст на производителността на труда в търгуемия и нетъргуемия сектор.

Трето. През повечето време след 90-те години на XX век контролираните цени нарастват по-бързо от ИПЦ, като през отделни години те имат определящ принос за общата инфлация. За повечето години обаче динамиката на общото ценово равнище продължава да е функция предимно на базисната инфлация, което се предопределя от по-високия дял на стоките с конкурентни цени в

потребителската кошница. През отделни години от периода на умерена инфлация покачването на контролираните цени е толкова значително, че успява да компенсира по-ниското относително тегло на тези стоки в ИПЦ, при което приносят им за общата динамика на цените става доминиращ.

Четвърто. Сред индексите на цените на агрегирани групи стоки и услуги определящо значение за високата инфлация има поскъпването на хранителните стоки, докато в отделни етапи на периода след средата на 1997 г. за това допринасят увеличението на цените на услугите, храните или нехранителните стоки.

Използвана литература

- Aukrust, O. (1977). Inflation in the Open Economy: A Norwegian Model. – In: Krause, L., W. Salant (eds). *Worldwide Inflation*. Washington.
- Balassa, B. (1964). The Purchasing Power Parity Doctrine: A Reappraisal. – *Journal of Political Economy*, 72.
- Baumol, W. (1967). Macroeconomics of Unbalanced Growth: The Anatomy of Urban Crises. – *American Economic Review*, 57(3).
- Branson, W., Mihrman. (1974). Scandinavian Model. – In: Frisch, H. (ed). *Inflation in the Small Countries. Proceedings of an International Conference Held at Institute for Advance Studies Vienna*, Springer Verlag, Berlin.
- De Gregorio, J., Giovanini, A., Wolf, H. (1994). International Evidence on Tradable and Nontradable Inflation. – *European Economic Review*, 38.
- De Gregorio, J., Wolf, H. (1994). Terms of Trade, Productivity, and Real Exchange Rate. – NBER Working Paper Series, 4807.
- Gordon, R. (1981). Output Fluctuations and Gradual Price Adjustment. – *Journal of Economic Literature*, 19.
- Gordon, R. (1990). What is New Keynesian Economics. – *Journal of Economic Literature*, 28.
- Heyman, D., Leijonhufvud, A. (1995). *High Inflation*. Clarendon Press.
<http://www.nsi.bg>
- Lindbeck, A. (1979). Imported and Structural Inflation and Aggregate Demand: the Scandinavian Model Reconstructed. – In: Lindbeck, A. (ed.) *Inflation and Employment in Open Economy*. – *Studies in International Economics*, North Holland, Amsterdam.
- Olivera, J. (1964). On Structural Inflation and Latin-American Structuralism. – *Oxford Economic Papers*, 16.
- Rogers, J. (2001). Price Level Convergence, Relative Prices and Inflation in Europe. – *International Finance Discussion Papers*, Board of Governors of Federal Reserve System, 699.
- Samuelson, P. (1964). Theoretical Notes on Trade Problems. – *Review of Economics and Statistics*, 46.
- Strauss, J. (1995). Real Exchange Rates, PPP and the Relative Price of Nontraded Goods. – *Southern Economic Journal*, 61(4).
- Swagel, Ph. (1999). The Contribution of the Balassa-Samuelson Effect to Inflation: Cross Country Evidence. – *IMF Country Report: Greece, Selected Issues*, 99(138).
- Wilson, G. (1982). *Inflation: Causes, Consequences and Cures*. Bloomington, Indiana University Press.
- Wu, H.-L. (1996). Testing for the Fundamental Determinants of the Long-Run Real Exchange Rate: The Case of Taiwan. – NBER Working Paper Series, 5787.
- Неновски, Н., Димитрова, К. (2003). Дуална инфлация в условията на паричен съвет. Предиизвикателства пред присъединяването на България към ЕС. – *Дискуссионни материали*, БНБ, 29.
- Чукалев, Г. (2002). Ефектът Balassa-Samuelson в България. – *Икономически изследвания*, N 2.